

КОНТЕКСТИ ПОЕТИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ ІВАНА ФЕДОРОВИЧА, ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПОЕТА З ПОДІЛЛЯ

У статті зроблено спробу цілісного вивчення художнього світу ліричної і пісенної творчості Івана / Яна Федоровича. Автор аналізує творчість письменника в жанрі лірики; викладаються основні ідеї та ідеологічні контексти, під впливом яких народжується ця творчість на межі польської та української літератур. Аналіз основних ліричних творів Івана / Яна Федоровича підтверджує загальну ідеологічну ангажованість письменника.

Ключові слова: Іван / Ян Федорович, національна специфіка літератури, Романтизм, творчий процес, історичний контекст.

Ім'я Івана Федоровича (1811-1870) в українській історії та культурі затрималося завдяки тому, що його життєпис («Іван Федорович і його часи») [4] написав Іван Франко – на запрошення Володислава Федоровича, його сина. Написання цієї біографії для Івана Франка стало й великою школою створення біографічного дослідження, й відкрило для нього дуже широку перспективу досліджень як історичних подій на Галичині та Поділлі XVIII-XIX століть, так і соціально-економічних, суспільно-політичних тенденцій розвитку того періоду.

Іван Федорович був активним політиком на Поділлі другої чверті XIX віку, залишив після себе книгу «Афоризмів» (польською мовою), писав філософські твори. Саме тому професор Дмитро Чижевський у «Нарисах до історії філософії в Україні» назвав Івана Федоровича цікавим українським соціологом [5, с.159]. Володислав Федорович, як і батько, залишив після себе поезії польською мовою, філософські дослідження. Він був значимою політичною постаттю на Поділлі, членом Райхсрату (Віденського парламенту), певний час був і головою Товариства «Просвіта».

Донька Володислава, внучка Івана Федоровича Іванна (Йоанна)-Кароліна (Ліна) Маєр-Федорович (за чоловіком – Малицька) увійшла в український літературно-мистецький простір міжвоєнного двадцятиліття в Галичині як письменниця Дарія Віконська [2].

Поетичну творчість Івана Федоровича не можна назвати значимою ні для польської, ні для української літератури. Однак віднайдені І. Франком у архіві в маєтку у Вікні біля Скалата (який, разом із маєтком та величезними мистецькими колекціями, спалять у 1917 п'яні російські окупанти) кілька Федоровичевих поезій польською та українською мовою є надзвичайно цікавими свідченнями епохи: і його етнічно-культурної самоідентифікації, й участі у історичних та політичних процесах.

Іван Федорович народився на Поділлі у Гнилицях Великих у 1811, а дитинство пройшло в батьківському маєтку в Жеребках Шляхетських у невеликому маєтку його батька. Батько Івана Андрій був галицьким шляхтичем із давнього українського роду, а мати (можливо з попівської родини) – українка-шляхтянка з Поділля. Це його народження на межі двох імперій стало основою його світогляду. Відчуття своєї долі як екзистенції на помезів'ї резонувало в його світоуявленні постійно. Воно ж впливало й на його сина Володислава, а найяскравіше виявилось у долі внучки – Ліни Федорович (Дарії Віконської).

Після початкової школи, Іван у 1824 році розпочав навчання у єзуїтській колегії в Тернополі. Саме тут юнак захоплюється ідеями польського націоналізму та відродження Польщі у межах колишньої Речі Посполитої.

Після початку польського Листопадового повстання 1831 року, яке вибухнуло в Польському Конгресовому королівстві, Іван Федорович на початку 1832 року нелегально перейшов кордон і долучився до збройної боротьби.

Перед обороною останнього оплоту повстання – Варшави, він потрапив у 10-й полк, командиром якого був Пьотр Висоцький, один із ініціаторів і зачинателів Листопадового повстання. Коли російські війська фельдмаршала Івана Паскевича (українця з козацького роду) наближалися на початку вересня 1832 року до столиці, цей полк до останнього вояка боронитиме редут на дільниці із символічною назвою – Воля. Ще одним таким редутом (на одній із найвисуненіших до переду ліній оборони на лівому березі Варшави) був редут Ордона, прославлений у поемі Адама Міцкевича «Редут Ордона» (Його оборонці підірвали порох, коли його вже мали захопити російські окупанти).

Долі Івана Федоровича, простого польського повстанця з Галичини та фельдмаршала Російської імперії, графа Івана Паскевича, двох нащадків українських шляхтичів, які воювали в армії гетьмана Богдана Хмельницького – символ незвіданості шляхів Господніх. Це провидіння правнуків колишніх українських шляхетських родів поставило по дві сторони барикад: одного – із польського, а іншого – з російського боку. І кожен із них тут був за покликанням серця й обов'язку, й кожен із них воював за те, що було для нього справою переконання й честі...

Для Федоровича його командир полку Висоцький був уособленням жовнірської честі, вимогливості, строгості до простого вояка й, одночасно, людяності. Майор Висоцький, як згадував через роки Федорович, у найважчих ситуаціях постійно залишався зі своїми вояками: «Я бачив його зранку, коли він першим чекав, коли голос сурми підніме зі сну до зброї вояків; як в обід несений обід ділив у бараку з жовнірами; як серед зливи частував солдата, який змерз від дощу, своєю вечерею, й за жодних обставин нічого не занедбав...» [8, s.350].

При обороні Волі Іван Федорович був поранений і потрапив у полон до росіян. Оскільки повстання захлинулося, він не встиг отримати хрест за хоробрість «*Virtutimilitari*», хоча майор Пьотр Висоцький і вписав був його до списку тих, хто заслужив на цю почесну відзнаку...

Між документами І. Федоровича І. Франко знайшов слова поезії «*Mój 10-у pułk*» («Мій 10-ий полк»), яку написав, очевидно сам Іван. Очевидно, що вона створена восени-взимку 1832-го. Поезія написана у романтичному ключі, де переплелися й почуття обов'язку повстанця, який мусить залишити кохану дівчину, щоб іти на війну – поруч із своїм безстрашним командиром. Вона є й романтичним вираженням вояцької дружби, вірності присязі, відчуття того, що справа, якою займаються його побратими по зброї – це справа честі й доблесті. Разом із усім ця пісня виражає той загальний стан готовності повстанців душу й тіло покласти за свободу незалежної Польщі.

Bezszerania, bezwahania
Żołnierzrucajednejchwili,
I gotowy dorozstania;
Zewszystkimi, comumili,
Zrywawszystkiesercanici,
Bomarszpułkubijejego,
Botamślawamuzaświeci,

Bohonorwymagatego,
Bynieśćżycietamgdziepułk.
Utul, luba, utułłkanie
Spiesz siężyć, spieszmiłością,
Coczaskrótkidowyznania
Żołnierz musi żyć szczerością.
Prędkozawsze, prędkozrywa
Wężlyserca, jaksweżycie,
Zbierakwiaty i używa,
Lubpoświęca, cierpiskrycie, –
Niesieżycie, tamgdziepułk.
Jeśliżyłaśmile, błogo
Choćdnikilka, pamięćtwoja
Ciepokrzepi, jeślidroga
Migniecichorągiewmoja.
Jeśliżaszachwilejedną,
Któraśkiedyś w szczęściużyła,
Długopotemmaszbyćbiedną,
Pamiętaj, byśstała była,
Niesłażycie, tamgdziepułk!

Ця поезія є її своєрідним прощанням із побратимами, які загинули в боях при обороні Варшави, й із командиром полку, майором Пьотрем Висоцьким, який для автора завжди залишався ідеалом вояка й провідника:

A pułktenzwalsiędziesiąty,
Wódz w nimPiotrWysockibył,
Gdziebyłczwarty, ośmy, piąty
Tamsięnaszpułkdzielniebił.
Dzisiajdziesięćludzi z niego
Tuzostało, – resztatam,
Gdziekrescierpień z naskażdego,
Gdziechorągiewwiejenam,
Gdziemarszwiecznybijepułk [4, с.53-54]¹.

Іван Федорович пролежав у шпиталі від 15 вересня до 1 грудня 1932-го, але оскільки залишився без грошей, то від початку грудня змушений був влаштуватися наглядачем за постачання їжі при госпіталі. Очевидно, що Іван змушений був приховувати, що він походить із австрійської Галичини, й тому у

¹ Без вагань, без нарікання / Жовнір кидає все вмить / І готовий до розставання. / З усіма, хто йому милий, / Рве усі він серця струни, / Бо марш полку його гримить, / Бо там слава його засяє, / Бо честь того вимагає, / Аби нести туди життя, / Де його полк. / Стримай, мила, / стримай ридання, / Поспішай до життя, поспішай до кохання, / Бо часу мало на признання. / Жовнір мусить жити щирістю. / Завжди швидко, швидко нищить він / Узи серця, як і своє життя. / Збирає він квіти життя і тишиться ним, / Або ж жертвує собою і мовчки страждає, – / Несе він туди життя, / Де його полк // Якщо жила ти любо, радісно / Хоч кілька днів, пам'ять твоя / Тебе підтримає, коли на дорозі / Майне тобі моя хоругва. / Якщо ж за одну ту мить, / У яку ти колись була щасливою, / Ти будеш потім довго страждати, / Пам'ятай, що ти повинна бути вірною, / –Ти несла життя туди, де полк! // А полк той звався дес'ятим, / Вождем його був Петро Висоцький, / Де був четвертий, восьмий, п'ятий, / Там наш полк відважно бився. / Зараз десять чоловік з нього / Тут залишилося, решта – там, / Де кінець стражданням кожного з нас, / Де хоругва повіває нам, / Де вічний марш грає полк. – польськ.

документах вказував, що він нібито народився на Люблінщині, яка входила до складу Польського Конгресового королівства.

Лише на гроші, позичені земляком, якого він випадково зустрів на вулиці Варшави (а він не мав за що навіть написати батькам листа й повідомити, що він живий), Іван написав до батьків й ті надіслали йому 50 дукатів. За ці гроші він зміг повернутися додому. Після одужання він отримав свій мундир і потім обрізав гудзики з нього, залишивши їх на як пам'ятку своєму синові.

Туга вигнанця за рідною землею, за родиною надихнула його на поезію, в якій бринить надія на швидке повернення додому:

Łzawawierzba u jeziora
Kapie w niemzielonywłos,
A wygnanieccowieczora
Takiszle z wiatramigłos:
– Powiedzwietrzemejrodzinie,
Jaktutęsknobezniej żyć,
Jakmiprzykrożyciepłynie, –
Długożjeszczematakbyć?

Можна помітити, що цей твір хоч і написаний польською мовою, однак має своїм субстратом український фольклор: паралелізм першого катрена між плакучою вербою й вигнанцем побудований на характерному для українського фольклору вираження жалю в образі верби (достатньо згадати написану у Седневі в 1859 році знамениту «Журбу» Леоніда Глібова, в основу якої покладено той самий український народний паралелізм). Додаймо, що такі історичні паралелізми, на переконання Александра Весесловського характерні були для українського фольклору з дохристиянських часів.

Образ вітру, який мав би перенести звістку до родини (коханої (як у поезії Степана Руданського «Повій, вітре, на Україну», 1856), чи чоловіка, який пішов на війну (звертання у «Плачі Ярославни» в поемі «Слово про Ігорів похід»: «О вітре, вітрило!...», 1185-1187)) – ще один характерний для української традиції засіб перенесення звісток і поєднання:

A łagodnywiatrzarania
Odzachodniejstronywiał,
Tułaczowiśródwygania
Takigłospociechysłał;
– Cyt-cyt, bólsiętwołójuko!
Wnetcięjrzawszyscytwoi
Będzieszich w objęciunia! [4, с.65]¹.

Розв'язка поетичного монологу побудована у характерній для українського Романтизму (із закоріненням у фольклор) традиції: вітер, який переносить новини між кордонами, породжує профетичну надію на вирішення життєвої колізії (подібно у вірші «Повій, вітре, на Україну (який став піснею) вітер, як персоналізований вісник для розлучених закоханих, має виконати подібне завдання).

Одразу ж після повернення додому з Варшави І. Федорович долучається до польського патріотичного середовища у якому романтично настроєна молодь продовжує працювати для відновлення Польщі. Після того як Іван всту-

¹ Плакуча верба над ставком / Купає в ньому зелені коси, / А вигнанець щовечора / Шле із вітром такий голос: // – Скажи, вітре, моїй родині, / Як мені тужно без неї жить, / Як життя моє гірко плине, Чи довго ще так має бути? // А лагідний вітрець ранковий / Із західної сторони повівав, / Блукачеві у його вигнанні / Такий голос втіхи слав: // – Заспокойся, біль твій вщухне, / Скоро побачать тебе твої близькі. / Будеш мати їх у своїх обіймах! – польськ.

пив на правниче відділення Львівського університету півтора десятка наступних років він продовжував залишатися активним діячем польського підпілля. Львів «був тоді переповнений еміграцією з повстання, був як великий табір після битви й перед битвою, усі молоді займалися підпільною діяльністю. Організація, нічні потаємні сходи, напади поліції й арешти – таким було університетське життя. Федорович був одним із лідерів цього [революційного] руху й більше займався політикою, ніж студіями» [10, s.24].

І. Федорович відіграватиме вагому роль у польському підпіллі аж до 1846 року, коли в лютому в Галичині вибухнуло польське повстання. Це повстання закінчилося жорстокою «мазурською різаниною»: польські селяни-мазури у Західній Галичині жорстоко вбивали й переслідували польських повстанців. «Починаються напади на шляхетські двори, вбивства та грабунки, різанина розливається упродовж кількох наступних днів на широкім обшарі краю, паралізуючи вибухи [повстання] навіть там, де приготування були добре організовані» [7, s.37].

І. Франко зберіг для нас і пісню, написану І. Федоровичем українською мовою. У ній він виявляє себе як русин-українець, який відчуває тяглість національної та релігійної традиції на Поділлі, наголошуючи ще й на демократичності інституцій козаччини, де існувала виборна демократія:

Чи така наша доля,
Чи така судьба вже нам,
Щоби гарний край Подолля
Все чужим служив панам?
Що татари не спалили,
То нам видер німець-жид,
А всі край наш руйнували,
Тепер нужда, що аж гид.

Заспів цього твору творить романтичну візію Поділля як території, яка могла б бути багатим і вільним краєм. Однак Інший – чужинець (він тут окреслений дуже конкретно: у історичній перспективі – «татарин», а з сучасної – «німець-жид»), є причиною руйнації й розграбунку краю. Цей вірш закінчується рефреном, який є прихованим заклик до чину, спрямованого проти чужинця-Іншого: «А вже прецінь, може, час / Ліпшой долі і для нас».

Основа частина твору розвиває ідею того, що Поділля – споконвіку руська (українська) земля, яку, обробляли ті ж руські (українські) руки, й яку в обороні, «витоптав кінь козака». І знову ж, головним винуватцем бідності українця стає «німець-жид», який скупив українську землю, й тому синам Поділля «жити нема де». Загалом же тут сформульована найперша цінність, за яку, на переконання автора, варто ставати до боротьби: «край наш», «Подолля» – батьківщина.

Від вік-віку ті поля
Руська сіяла рука,
А широкий степ Подолля
Витоптав кінь козака.
Німці степи поміряли,
В поля, в хати жид іде, –
І де наші батьки жили,
Синам жити нема де.

Можна б добачати у цій поезії певні алюзії до Шевченкової «Розритої могили», чи навіть твердити, що вона написана під впливом знайомства із Шевченковою поезією:

Степи мої запродані
Жидові, німоті,
Сини мої на чужині,
На чужій роботі.
Дніпро, брат мій, висихає,
Мене покидає,
І могили мої милі
Москаль розриває...

Поневолений «край наш» якнайголовніша цінність у Федоровича конкретизується тут у одну із важливих його складових – «землю» як ознаку багатства: «поля», «широкий степ», «хати».

Рефрен після цього куплету повторює той самий заклик до чину, як після заспіву: «А вже прецінь, може, час / Ліпшой долі і для нас».

Третій куплет розвиває тему самодостатності й свободи Подільського краю й окремішності української Церкви, формулюючи релігійний аспект, чк ще одну важливу частину «краю нашого», батьківщини. Тріада ворогів для русина-українця тут, звичайно, залишається незмінною: «татарин / німець / жид» (рефрен-заклик при закінченні куплета знову незмінний):

Козак з віку служив Богу,
Русин свою церков мав, –
Татар не був в її стінах,
Німець патент прибывав,
Щоб віддали срібло, злото
І стопили святий дзвін, –
Тепер жидівська голота
Бере цвинтар на вигін.

Останній куплет означає ще кілька цінностей «краю нашого» – Поділля: «власну мову», «право» і «виборну демократію», яким, як виявляється, загрожують «жид» та «нотар»:

Козак з віку власну мову
І свій власний загін мав;
Старші клали установу,
Старших козак вибирав.
Днесь за право тра платити,
Ніби право який дар, –
Навіть і за смерть платити,
А то з'їде жид-нотар.
А вже прецінь, може, час,
Щоби й жидішез від нас [4, с.12-13].

Ця пісня бачиться цікавим художнім документом суспільно-політичного життя Галичини та Поділля 1830-х – 1860-х років, коли пісні (назвімо це українсько-польською фольклорною «війною») ставали одним із найважливіших засобів поширення й формування певних політичних ідей в безмедійному просторі – зокрема як фактор українсько-польського протистояння. Можна здогадуватися, що пісня була найпевніше, написана як своєрідний пропагандивно-агітаційний текст польського підпілля, подібний до тих які поширювалися серед українського селянства перед революційними подіями 1848 року, й перед Січневим повстанням 1863-1864 років. Зрозуміло, що у пісні згадуються й німці, й юдеї-орендарі, але про поляків не йдеться.

Польський сучасник цих подій формулює ставлення до польсько-української проблеми тогочасного шляхетського середовища. На його переконання від підписання Люблінської унії Польща, «відповідно до цього акту, який був і є нашою політичною релігією, є спільним плащем, під яким ховалися різні народи, які говорять різними діалектами і мовами, визнають різні релігії, але в якій всі, що хотіли для добра держави працювати, що для неї готові були свою кров і мастку посвятити, називалися *шляхетними*, й приймали спільну мову шляхетську (тобто польську. – І. Н.), спільні звичаї, спільну працю та забави. Такі з них мали однакові права, хоч би до корони, не звертаючи уваги, чи вони походили чи з Великопольщі (як Лещинський), чи з Малопольщі (як Понятовський), чи з Русі (як Міхал Корибут чи Ян Собеський). Річ Посполита не робила між ними різниці, а оскільки їх батьківщиною була не одна з провінцій, але уся Польща, отже теж ці громадяни, відповідно до своїх заслуг перед державою, отримували багатство й пошану. Тоді також і Русь подарувала Речі Посполитій визначні постаті, бо ж Русі походили Ходкевичі, Жолкевські, Острозькі, Потоцькі, Сапєги, Чарторійські, а навіть Замоїські [...]. Ті ж, що до служби громадської не поспішали, ті залишалися в своїх провінціях, в своїх звичаях, зі своїми діалектами як то краківським, мазурським, руським, куявським і таких називали *нешляхтою*. Ще для інших однакові були права та обов'язки, без різниці, чи то були селяни краківські чи литовські, руські чи мазурські; вони всі були мешканцями одної Речі Посполитої, для яких їхня шляхта була куполом єдиного костела» [6, s.55-56].

У різних краях Австрійської імперії чиновників призначали за тим критерієм, щоб вони щиро пантрували інтересів монархії Габсбургів і німецьких підданих монарха, і не надто могли входити у тісніші взаємини з місцевим населенням. Тому упродовж цілого століття після приєднання Галичини до Австрії найчастіше чиновниками тут призначали австрійців і згерманізованих чехів, у південних слов'ян-угорців, а у Чехії – німців. Очевидно, що вони були уособленням цісарської влади для галичан. У Російській імперії багато німців служило царському тронові. Тому образ німця, як і образ єврея, був невід'ємною деталлю суспільного пейзажу по обидва боки кордону.

Для Івана Федоровича, народженого на межі Поділля, яке від поділів Речі Посполитої входило до Галицького краю Австрійської монархії та до Російської імперії, відомою була суспільно-політична й етнічна ситуація в обидвох цих частинах.

Відсутність у пісні Івана Федоровича образу поляка-шляхтича зумовлена безсумнівно боротьбою за душу українського селянина й дрібної ходячкової та загонової шляхти, що власне прозраджує її як текст ідеологічний. Йдеться про прихований заклик до русинів-українців («А вже прецінь, може, час / Ліпшой долі і для нас») прилучатися до польського руху який обіцяв, із поверненням Речі Посполитої, повернення українцям «ліпшої долі»: демократії вибору «старших», свободи «нашого краю», де не буде «німця-жида».

Після поділів Польщі 1793 та 1795 років Поділля, Волинь і Київщина потрапили до складу Російської імперії. Французький історик Данієль Бовуа означає поляків та росіян на цій території колонізаторами: за винятком кількох великих місцевих родин, які сполонізувалися ще у XVI віці, тут осіли польські шляхтичі, які отримали від короля наділи упродовж двох-трьох останніх століть. Особливо великий наплив на ці землі цих поселенців відбувався в період Саксонської династії на початку XVIII століття. Ці території довго були для польських королів резервом для роздавання так званих «староств, які призначалися великим сановникам, сенаторам, гетьманам, єпископам». Так виникли величезні володіння Потоцьких, Жевуських, Мнішків, Любомирських, Оссолінських, Чарторійських. «Як і всі ко-

лонізатори, вони почувалися тут добре. Їм належала земля, незаперечною була їх культурно-економічна вищість. Трохи чисельнішими за них були маргінали-євреї, які заселяли без жодних прав жалюгідні населені пункти, звані містечками». Українців-селян на цих територіях було у 10 разів більше, ніж поляків та ніж євреїв. Росіяни небагато – чиновники, попи, яких надсилають із Росії, поліція. Однак російська тримається на багнетах: у кожній із губерній на 1840 рік розміщено по 16 000, 19 000 та 22 000 військ відповідно. «Саме між цією новою силою і колишньою могутністю польських колонізаторів і розігрується доля українців. Навіть беручи до уваги пробудження незначної кількості української інтелігенції», починається боротьба «між двома імперіалізмами, де ставкою були українські душі. Душі в адміністративному значенні, як виконавці підневільної праці, та душі в прямому сенсі, бо їх треба було вирвати зі сфери польського впливу і переробити на вірних підданих царя» [1, с.67-68, 234-235, 196].

Якщо в Галичині панщина була зліквідована в 1848 році (І. Федорович був активним учасником приготування цього процесу звільнення), а кріпацтво було ліквідоване ще реформами цесаря Йосифа I ще у 1780-х роках, то в Росії цей вид рабовласництва зліквідовано, як відомо, аж у 1861 році.

Після Листопадового повстання 1830-1831 років, особливо після призначення генерал-губернатором у Києві Дмитрія Бібікова, починається багатопланова й довготривала політика компрометації польської шляхти російською владою на Поділлі, Волині, Київщині перед українськими селянами – для того, щоб притягнути цей український елемент на бік імперії.

Гонорій де Бальзак, який був прибічником російського царського абсолютизму, як типовий рабовласник писав про українських селян-кріпаків у листах: «Селянин живе безтурботно, як дитина в домі. Його годують, йому платять, а залежність, замість того, щоб бути для нього злом, стає джерелом щастя і спокою». А в іншому листі в 1847 році цей письменник-«гуманіст» додає: «Невігластво варвара – таким є характер (українського – *І. Н.*) селянина. Вони спритні й хитрі, і треба століть, аби їх просвітити. Говорити з ними про свободу – значить навести їх, як і негрів, на думку про те, що їм не доведеться працювати. Це був би розвал (Російської. – *І. Н.*) імперії, заснованої на послухові...» [Цит. за: 1, с.112].

Битва за українців між польською шляхтою та російським урядом завершилася перемогою останніх. Даніель Бовуа констатує, що «понад чотири мільйони селян становили робочу силу і єдине джерело збагачення польських поміщиків-шляхтичів», але «у великому суперництві двох крупних сил, що прагнули гегемонії – російської та польської – у соціальному, культурному, релігійному і мовному протистоянні завжди виграла російська сторона, котра все більше поглиблювала уже й без того широку в минулому прірву між поляками та українцями» [1, с.130-131].

Постає Андрія Федоровича, а потім його сина Івана виламується із цих звичних рам цієї шляхти галицького Поділля. У спогадах Кароліни Федорович, невістки Андрія та дружини Івана (записаних на доручення її сина Володислава Остапом Терлецьким) він постає шляхтичем, який живе з праці своїх рук і свого розуму: «Керуючись все і всюди засадами строгої справедливості, а при тим не лякаючись ніякої, хоч би й як тяжкої праці, він допровадив вкінці до того, що бачив перед своєю смертю всі свої діти вповні забезпечені і особливо з Івана дожився великої потіхи. Коли в пізніших літах сусіди говорили йому, що мусив десь скарб викопати, то він, усміхаючися, показував свої від праці затверділі руки і говорив: «Глядіть на ті руки! Хто так їх уживав весь вік, як я, той мусив скарбу докопатися» [4, с.19]. Отже, як засвідчує Іван Франко, «як способом життя Андрій Федорович мало різнився від до-

статного сільського газди, так і спосіб його мислення все був склінний до мужиків, і в своїх маєностях він не допускав ніколи робити їм кривду. То ту традиційну прихильність до мужика виніс і Іван з дому вітцівського; він був одним з тих немногих в своїх часах інтелігентних та багатих людей, котрі глибоко понімали нужду та потреби народу, і посідав той секрет – заговорити до простого чоловіка його мовою і його поняттями, промовити серцем до серця» [4, с.21].

Пісня Івана Федоровича – пропагандивний твір, який несе у собі суспільно-політичне послання напередодні повстання 1863 року. Її завданням було окреслити основні історичні та етнічні цінності задля яких русини-українці мали б долучатися до всепольського національного руху.

Поруч із усім вона прозраджує поширення поезії Тараса Шевченка в Галичині й її вплив на формування суспільно-політичної думки в українському середовищі Австрійської монархії 1860-их років.

Одним із важливих сегментів соціально-політичного простору на Поділлі, на який була спрямована в 1830-х – 1860-х роках зокрема й пісенна пропаганда польського повстанського руху, була й дрібна польська шляхта, яка поступово розвивалася в українській стихії. Як згадував сучасник, «улюблена всіма руська (українська. – *І. Н.*) мова була вживана дрібною шляхтою навіть у приватному житті. Шляхетські діти часто починали розмовляти саме цією мовою, а польської навчалися, лише пішовши у школу. Наші дівчата любили співати гарні українські пісні» [1, с.266].

Українці майже не підтримали Листопадове повстання 1831-1832 років на Поділлі, Волині та Київщині: воно не несло для них жодних полегшень чи сподівань. Саме тому при приготуванні повстання 1846-го та 1863-го років польське підпілля надавало такої уваги пропагандивному поширенню своїх ідей серед українства. Однак і під час цих спроб відновити Річ Посполиту (зокрема й на Поділлі), виявилось, наскільки далекими були інтереси польської еліти від інтересів українства (дрібною шляхти, зокрема й з українізованої, селян, священництва та інтелігенції, яка щойно починає народжуватися).

Ситуацію на Поділлі під час повстання 1863 року реляціонує самовидець тих подій (це свідчення наводить Ярослав Дашкевич у вступній статті до книги Данієля Бовуа): «Наш простолюдин, коли тепер довідався про польські рухи, закипає гнівом при одному імені ляха і хоче, хоча б на певний час, стати козаком, щоби при цьому зручному випадку відплатити своєму недругові. Адже в нього на спині ще не погоїлися рубці, по-нелюдському проведені панськими нагайками. Таку ж любов плекає до всіх поляків і подільських панів ціле наше міщанство» [1, с.32]. Подібне ставлення до повстання складалося і в декласованій шляхти. Анонімні спогади одного з учасників повстання свідчать, що «на загонну шляхту [...] не можна було розраховувати, бо скривджені маршалками, які перешкодили їхній легітимації, не маючи ні землі, ні власного даху, вони перебували у поміщиків на чиншах, сплачуючи, відробляючи, працюючи фурманами і т. ін. за хату, город, поле набагато більше, ніж селяни-піддані. Шляхта відреклася від них [...]. Вони гостро ненавидять Москву як основну причину свого нещасливого становища, а до того домішується багато гіркоти на шляхту, яка про них забула й пригнічує гірше, ніж селян» [1, с.193]. Ця декласована шляхта майже не бере участь у повстанні, бо вже тепер вважає його чужою для них справою. Вона втрачає ознаки польськості, хоч і не русифікується. Велика частина цієї шляхти упродовж майже чотирьох десятиліть до повстання 1863 року українізується, частина з них стає греко-католиками, а після заборони Греко-Католицької Церкви царем Ніколаєм I Палкіним – переходить до православ'я.

Кардинал і Патріарх Греко-Католицької Церкви Йосиф Сліпий у своїх «Спогадах» залишив свідчення того, що частина українців усе ж долучилася до повстання 1863 року. Він згадував про те, як повстанці на галицькому Поділлі (за розповіддю його матері Розалії, якій тоді було 13 років) забрали в його діда Романа Дичковського величезну суму грошей (1200 римських – 2400 корон). Ці повстанці були українцями, але розмовляли польською мовою. Вони збирали гроші на повстання від польських дідичів. Цей Роман Дичковський почав «складати гроші на будову церкви в Заздрості (селі біля Тереховлі. – *I. Н.*). Гроші ті складав він у господарських скринях, позавивані в полотні, щоб не звертати [на це] уваги. Одної ночі, оповідала мати, напали на діда кільканадцять людей, зв'язали діда, зав'язали йому рот, щоб не кричав, дітей, між ними і матір, малу дівчинку, замкнули в сусідній кімнаті, а на діда Романа кричали: «Кладешся до ряду, давай коляду», [то значить: «Ти дідич, [тому] давай гроші на повстання»]». Вони «перешукали всі речі, скрині, одержу, полотна, позабирали всі гроші і цінності, а на другий день позбирано багато актів, порозкиданих по саді. Забрали тоді дуже поважну суму грошей...» [3, с.70-71].

Нащадок роду Федоровичів Вітольд Федорович-Яцковський, називає Івана Федоровича «героєм двох народів», зауважуючи, що він, «подібно як і інші члени його багаточисельної родини, був репрезентантом кресової цивілізації поляків, яка пережила поділи Речі Посполитої [...]. Його життєпис і творчість є характерним прикладом дороги, яку він пройшов від польського шляхтича, громадянина Речі Посполитої двох народів, до свідомого союзника української національної ідеї та пропагатора мирного співіснування братніх слов'янських народів» [9, s.60].

Саме у контексті українсько-польських взаємин XIX віку постає Іван Федоровича, демоського шляхтича українського походження, стає знаковою. Вона яскраво демонструє трансформацію його суспільно-політичного та етнічного світобачення: від активної участі у польському підпіллі, збройній боротьбі за визволення Польщі, до розчарування у польському визвольному русі й повернення до власних пракоренів: самоусвідомлення себе русином-українцем.

Список використаних джерел:

1. Бовуа Д. Шляхтич, кріпак і ревізор. Польська шляхта між царизмом та українськими масами (1831-1863) / Даніель Бовуа ; перекл. із франц. З. Борисюк . – К. : Інтел, 1996. – 460 с.
2. Набитович І. Віконська Дарія – лицар українського *IRinascimento* / Ігор Набитович // Віконська Дарія. За силу й перемогу / Дарія Віконська. – Львів : Піраміда, 2016. – Ч. 1: За державну бронзу. – С. 7-31.
3. Сліпий Й. Спомини / Йосиф Сліпий. – Львів ; Рим : Видавництво Українського Католицького Університету, 2014. – 608 с.
4. Франко І. Іван Федорович і його часи / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів : у 50-и томах. – К. : Наукова думка, 1985. – Т. 46. – Ч. 1. – С. 7-298.
5. Чижевський Д. Нариси до історії філософії в Україні / Дмитро Чижевський // Філософські твори : у 4 томах / ред. В. Лісовий. – К. : Смолоскип, 2005. – Т. 1. – 162 с.
6. Galicja i Kraków pod panowaniem austriackim. –Paryż : W komisie Księgarni polskiej, 1853. –401 s.
7. Stecka M. Edward Dembowski / M. Stecka. – Lwów, 1911. – 54 s.
8. Fedorowicz Jan. Wspomnienie o Piotrze Wysockim / Jan Fedorowicz // Pisma. – Lwów : H. Alentberg, 1913. – S. 345-353.
9. Fedorowicz-Jackowski W. Jan Fedorowicz – powstaniec, praktyk, wizjoner / Witold Fedorowicz-Jackowski // Powstanie listopadowe 1830-1831. Dzieje–historiografia–pamięć. – Warszawa : Muzeum Niepodległości w Warszawie, 2015. – S. 53-64.
10. Wiadomości o Fedorowicyach. – Część 1. – Lwów, 1880. –208 s.

The article is attempt of integral study of the artistic world of the lyrics and song creative work of Ivan / Yan Fedorowycz. The author analyses the creative work of the writer in the genre of lyrics and outlines the basic ideas and ideological implications which pre-conditioned natural partaking of the writer in the processes of the Polish and Ukrainian literature being born at the time. Analysis of the main lyrics works by Ivan / Yan Fedorowycz confirms general ideological orientation of the writer.

Key words: Ivan / Yan Fedorowycz, national specifics of the literature, Romanticism, creative process, historical context.

Отримано: 04.02.2017 р.